

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΚΟΪΟΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΕΛΘ

Η ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ: ΕΥΘΑΝΑΣΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΜΟΣΧΕΥΣΕΙΣ

Γενικά

Τό τέλος καί ἡ ἀρχή εἶναι δύο ἀντίθετες ἔννοιες. Ὡστόσο ὅταν πρόκειται γιά τό τέλος καί τήν ἀρχή τοῦ ἀνθρώπου, στήν χριστιανική θεώρηση ὑφίσταται ἡ ἐξῆς παραδοξότητα: Ἡ ἀρχή τοῦ ἀνθρώπου σημαίνει τήν βεβαιότητα γιά τό βιολογικό τέλος του. Ἀπό τήν ἄλλη, τό βιολογικό τέλος του σηματοδοτεῖ τήν ἀρχή μίας νέας ζωῆς. Ἔτσι τό τέλος καί ἡ ἀρχή τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δύο ἔννοιες τελικά περισσότερο συγγενικές παρά ἀντίθετες. Τά δύο κύρια βιοηθικά ζητήματα πού ἀφοροῦν τό τέλος τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ εὐθανασία καί οἱ μεταμοσχεύσεις. Ἡ βάση τῆς προβληματικῆς τους ὁμοιάζει σέ ἀρκετά σημεία. Ὑπάρχει ὁ ἀσθενής-ἀντικείμενο τῶν ἐφαρμογῶν, τό ἰατρικό προσωπικό καί ὁ στενός κοινωνικός περίγυρος. Ἡ κύρια, πλὴν οὐσιαστικότερη διαφορά τους, εἶναι ὅτι στήν μὲν εὐθανασία τό ἐπιδιωκτέο εἶναι ὁ ἴδιος ὁ θάνατος, ἐνῶ στίς μεταμοσχεύσεις ὁ θάνατος –ἀναπόφευκτος ἐν προκειμένῳ– μεταβάλλεται σέ μέσο γιά τήν διατήρηση τῆς ζωῆς. Ἐκτός βέβαια ἀπό αὐτήν τήν βασική διαφορά ἀνακύπτουν γιά τό κάθε ζήτημα ἐπιμέρους ἠθικοί προβληματισμοί, τούς ὁποίους θά ἐξετάσουμε στήν συνέχεια.

Ἡ προβληματική τῆς εὐθανασίας καί τῶν μεταμοσχεύσεων διαφέρει σέ ἕνα βασικό σημεῖο ἀπό ἐκείνη τῆς ὑποβοηθούμενης ἀναπαραγωγῆς καί τῶν συναφῶν θεμάτων μέ τήν ἀρχή τῆς ζωῆς. Σέ ἐκεῖνα τά θέματα κρίνουμε ἠθικά ζητήματα, τά ὁποία δέν μποροῦμε ἐν πολλοῖς νά τά αἰσθανθοῦμε ἐμπειρικά. Ἀφοροῦν κυρίως τήν ζωή καί τό στάτους τοῦ ἐμβρύου, τό ὁποῖο τό κατανοοῦμε περιορισμένα μέσα ἀπό περιγραφικές ἢ θεωρητικές προσεγγίσεις. Τά θέματα τῆς εὐθανασίας καί τῶν μεταμοσχεύσεων ὁμως ἀποτελοῦν καθημερινότητα τήν ὁποία μπορεῖ νά βιώσουμε μέσα στά σπίτια μας, στίς οἰκογένειές μας, στόν στενό μας κοινωνικό περίγυρο ἢ ἀκόμη καί στόν ἴδιο τόν ἑαυτό μας.

Κανείς δέν αισθάνθηκε τίν γέννησή του ποτέ ως δυνατότητα, ὅλοι ὅμως ἀντιλαμβανόμαστε τόν θάνατο, ὄχι μόνον ως δυνατότητα, ἀλλά ως βεβαιότητα. Μπορεῖ τό κριτήριο αὐτό νά εἶναι κυρίως ψυχολογικό. Ὡστόσο ἔχει κάποια ἀξία ἀπό τίν ἀποψη ὅτι αὐξάνει τίν εὐαισθησία σέ σχέση μέ τά ἄλλα θέματα βιοηθικῆς. Ἴσως κάποια στατιστική ἔρευνα πού θά ἔδειχνε ποιά βιοηθικά ζητήματα ἀπασχολοῦν περισσότερο τίν κοινή γνώμη, νά ἀποδεικνυόταν ἰδιαίτερα διαφωτιστική γιά τό ἐν λόγω θέμα.

Ἡ εὐθανασία

Τίν τυπολογία καί πρακτική της εὐθανασίας θά παραθέσουμε ἐν συντομίᾳ παρακάτω μέ τρόπο πού νά μᾶς δίνει τίν δυνατότητα τῆς ἠθικῆς θεώρησής της μέ βάση τίν ὀρθόδοξη θεολογία. «*Εὐθανασία λοιπόν εἶναι ἡ ἀνώδυνη πρόκληση καί ἐπίσπευση τοῦ θανάτου ἐνός ἀσθενοῦς πού ὑποφέρει ἀπό ἀνίατη ἀσθένεια καί ἐπιθυμεῖ νά πεθάνει*¹. Μέ ἄλλα λόγια, εἶναι ἡ πράξη πού ἐπιλέγει καί προσφέρει τόν θάνατο, ὡς τίν καλύτερη λύση στό δράμα μιᾶς ἐπώδυνης ζωῆς²». Ἀπό τίν μία πλευρά ἔχουμε μιᾶ ζωὴ πού ἔχει καταντίσει ἀνυπόφορη, καί ἀπό τίν ἄλλη τόν εὐκολο καί ἀνώδυνο θάνατο, ὁ ὁποῖος προβάλλει ὡς ἡ μόνη λύση. Τό κρίσιμο λοιπόν σημεῖο γιά τίν ἠθική θεώρηση τῆς εὐθανασίας εἶναι ὅτι ὁ θάνατος προτείνεται ὡς λύση σπίν ἀσθένεια. Ὡς ἐκ τούτου ἀνακύπτει ἡ ὑπαρξη τῆς βούλησης γιά θάνατο. Ἡ βούληση αὐτή ἐκφράζεται ἀπό τόν ἀποδέκτη τῆς εὐθανασίας (ἀσθενής), ἀπό ἐκείνους πού θά τοῦ παρέχουν τά μέσα (ιατροί, νοσηλευτικό προσωπικό) καί ἀπό τόν ἄμεσο κοινωνικό περίγυρο (συνήθως οἰκογένεια καί συγγενεῖς). Ὁ θάνατος κατά κάποιον τρόπο, ἔστω καί κάτω ἀπό δυσμενέστατες συνθήκες, ἐξιδανικεύεται καί προβάλλεται ὡς λύτρωση. Ἐπειδή μάλιστα ἡ κοινωνία καί τό νομικό σύστημα προστατεύουν αὐστηρά τίν ἀνθρώπινη ζωὴ καί δέν ἐπιτρέπουν τίν ἀφαίρεσή της γιά κανέναν λόγο, εἶναι ἀνάγκη νά βρεθεῖ τό ἰδεολογικό ὑπόβαθρο γιά τίν θεσμική κατοχύρωση τῆς εὐθανασίας. Ὅποτε ὁ θάνατος προβάλλεται ὡς δικαίωμα, ὡς «δικαίωμα στόν θάνατο»³.

Ἡ τυπολογία τῆς εὐθανασίας ὑπαγορεύει κυρίως τέσσερις τύπους, στοὺς ὁποῖους περιστρέφονται συνήθως οἱ συζητήσεις καί μέ τούς ὁποῖους θά ἀσχο-

¹ "The Meanings of Euthanasia" in *Encyclopedia of Bioethics*, edited by Stephen G. Post (3rd Ed.), New York 2003, Vol.3 p. 1421.

² Βασιλείου Γιούλτσι, *Ἡ «ἄλλη» θέαση τοῦ Κοινωνικοῦ*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 152.

³ A.L. Wolbarst, «The Right to Die», *Forum 94* (1939), σσ. 330-334.

ληθοῦμε σέ αὐτὴν τὴν παρουσίαση. Οἱ τύποι αὐτοὶ εἶναι ἡ ἐνεργητικὴ εὐθανασία, ἡ ἔμμεση εὐθανασία, ἡ παιθητικὴ εὐθανασία καὶ ἡ εὐγονικὴ εὐθανασία.

1. Ἡ **ἐνεργητικὴ εὐθανασία** σημαδοτεὶ τὴν θετικὴν δράση τοῦ ἱατροῦ νά δώσει τέλος στά βάσανα τοῦ ἀσθενοῦς προκαλῶντας μέ κάποια τεχνικὴ καὶ ἀνώδυνη μέθοδο εὐθέως τὸν θάνατό του. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ ἔχει ἀντιμετωπίσει καὶ τίς πιό ἰσχυρές ἀντιδράσεις.

2. Ἡ **ἔμμεση εὐθανασία**: Ἴσως καταχρηστικὰ σέ αὐτὴν τὴν περίπτωσι χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος *εὐθανασία*, διότι ἡ χορήγησι τῶν φαρμάκων δέν ἔχει ὡς σκοπὸ τὸ τέλος τῆς ζωῆς. Στὴν ἔμμεση εὐθανασία ὁ θάνατος ἔρχεται ὡς παρενέργεια ἀπὸ τὴν χρῆσι ἰσχυρῶν ἀναλγητικῶν ἢ καταπραϋντικῶν φαρμάκων. Πρέπει νά διευκρινισθεῖ σαφῶς ὅτι δέν ὑφίσταται ἡ βούλησι νά θανατωθεῖ ὁ ἀσθενής, παρὰ τὴν ἐκ τῶν προτέρων γνώσι αὐτῆς τῆς πιθανότητος, λόγω τῆς χορήγησις ἰσχυρῶν φαρμάκων. Στὴν ἀντίθετη περίπτωσι ἔχουμε ἀνομολόγητη ἐνεργητικὴ καὶ ὄχι ἔμμεση εὐθανασία.

3. **Παιθητικὴ εὐθανασία**: Εἶναι ὁ τύπος τῆς εὐθανασίας πού συναντᾶται σέ πολλές περιπτώσεις στὶς ἐντατικὲς κλινικὲς. Ἄρα πρόκειται γιὰ τὴν μορφή τῆς εὐθανασίας πού ἀφορᾷ περισσότερο τὸν ἱατρικὸ, ἀλλὰ καὶ μὴ ἱατρικὸ κόσμο. Πολλοὶ ἱατροί, νοσηλευτές καὶ συγγενεῖς ἔχουν ὡς τώρα ἀντιμετωπίσει τὸ δίλημμα νά παύσει νά χορηγεῖται ὅποιασδήποτε μορφῆς ὑποστήριξι στὸν ἀσθενῆ – ἀγαπημένο πρόσωπο.

4. **Εὐγονικὴ εὐθανασία**: Συνήθως ἐφαρμόζεται μέσω τῆς ἄρνησις παροχῆς ἱατροφαρμακευτικῆς περίθαλψις, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ μέ τὴν ἀπόρριψη ὁμάδων ἀτόμων πού πάσχουν ἢ τὰ σωματομετρικὰ τους χαρακτηριστικὰ ἐμποδίζουν τὴν ὁμαλή καὶ φυσιολογικὴ ἐξέλιξι τῆς ζωῆς τους. Εἶναι ἴσως, ἂν θὰ μπορούσαμε νά τὸ ἐκφράσουμε ἔτσι, ἡ λιγότερο ἱατρικὴ εὐθανασία. Ἴσως ἀκουστεῖ περιέργο, ἀλλὰ ὁ πιό ταιριαστός της τίτλος θὰ ἦταν «προληπτικὴ εὐθανασία».

Μία πολὺ ἰδιαίτερη προβληματικὴ δημιουργεῖ ἕνας παρόμοιος τύπος εὐθανασίας, αὐτός πού ἀφορᾷ τὰ ἐνήλικα ἀσθενῆ, ἡλικιωμένα καὶ γενικότερα θεωρούμενα ὡς προβληματικὰ ἄτομα. Ἐξαιτίας τοῦ κοινωνικοῦ χαρακτήρα αὐτῆς τῆς προβληματικῆς ὀνομάζεται καὶ κοινωνικὴ εὐθανασία.

Θεολογία τοῦ πόνου

Αἰτία καὶ κίνητρο τῆς εὐθανασίας εἶναι ἡ ἀποφυγὴ τοῦ πόνου. Τόσο ὁ βιολογικός ὄσο, καὶ ἴσως ἀκόμη περισσότερο, ὁ ψυχικός, ὁ ὁποῖος ἐπιτείνεται μέ τὸν τραυματισμὸ τῆς ἀνθρώπινις ἀξιοσπρέπειας. Κάθε φορὰ πού προβάλλεται

καί υποστηρίζεται ή εϋθανασία ως λύση στό δράμα τῆς ζωῆς τοῦ ἀσθενοῦς, ή βάση τῆς αἰτιολόγησής γιά τήν ἐφαρμογή της εἶναι ή τελειωτική ἀπαλλαγή τοῦ ἀσθενοῦς ἀπό τόν πόνο. Ἡ διαπίστωση αὐτή μᾶς ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ή βάση γιά τήν ἠθική θεώρηση, τήν ἀποδοχή ή τήν ἀπόρριψη τῆς εϋθανασίας, εἶναι ή στάση τῆς κάθε θρησκείας ή φιλοσοφίας ἀπέναντι στόν πόνο. Γιά νά μπορέσουμε λοιπόν νά ἐπιχειρήσουμε μία θεολογική θεώρηση τῆς εϋθανασίας ως βιοηθικοῦ προβλήματος, πρέπει νά ἀναφερθοῦμε πρώτα στήν θεολογική θεώρηση τοῦ πόνου.

Στόν σωματικό πόνο ἐντάσσεται ὁ,τι ἀντιλαμβάνεται ὁ ἄνθρωπος ως πόνο μέσῳ τῶν αἰσθήσεων. Ὁ ψυχικός πόνος ἀφορᾷ κυρίως ὁ,τι καλεῖται «καταρράκωση τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας». Σημασία ἔχει ὅτι καί στήν μία καί στήν ἄλλη περίπτωση πρόκειται γιά πόνο στό μέγιστο ὄριο στό ὁποῖο μπορεῖ νά τόν βιώσει ὁ ἄνθρωπος. Τί εἶναι τελικά ὁ πόνος; Εἶναι ὄντως τό χειρότερο ὄλων τῶν κακῶν ποῦ πρέπει πάση θυσίᾳ νά ἀποφεύγεται; Εἶναι ὄντως τόσο κακό ποῦ γιά νά σταματήσει δικαιολογεῖ ἀκόμη καί τήν πρόκληση τοῦ θανάτου στόν ἄνθρωπο; Ἔχει κάποιο νόημα στήν ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου ή εἶναι ἐντελῶς Ἄνόητος;

Τό νόημα τοῦ πόνου

Γιά τήν Χριστιανική Παράδοση ὁ πόνος ως ἔννοια ἔχει κεντρική σπουδαιότητα. Ὁ πόνος, ὅπως καί ὁ θάνατος, γιά τόν ὁποῖον θά μιλήσουμε στήν συνέχεια, εἰσῆλθαν στήν ζωή τοῦ ἀνθρώπου μετά ἀπό τήν πτώση τοῦ Ἀδάμ. Ὁ ἴδιος ὁ Θεός στό βιβλίο τῆς *Γενέσεως* προαναγγέλλει στόν Ἀδάμ καί στήν Εὔα τούς πόνους ποῦ πρόκειται νά συναντήσουν στήν ζωή τους⁴. Σέ ὀλόκληρη τήν Ἁγία Γραφή, Παλαιά καί Καινή Διαθήκη βρίσκουμε πλῆθος παραδειγμάτων ἀνθρώπων ποῦ δοκίμασαν τόν πόνο σέ ὅλα τά ἐπίπεδα καί παρακαλοῦσαν τόν Θεό νά τοῦς ἀπαλλάξει ἀπό αὐτόν. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, ὄντας τέλειος Θεός καί τέλειος ἄνθρωπος, ὁ μόνος ποῦ γνωρίζει τά πραγματικά ὄρια τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, δέν ἀρνεῖται οὔτε ὑποτιμᾷ τήν δύναμη τοῦ πόνου. Σπλαχνίζεται τόν ἄνθρωπο καί τόν θεραπεύει ἀπό τόν πόνο. Κατανοεῖ, λοιπόν, κανεῖς ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν πλάστηκε γιά νά πονᾷ καί νά ὑποφέρει. Σκοπός τῆς ὑπάρξεώς του δέν εἶναι ὁ πόνος καί ή ὀδύνη.

Ὁ πόνος καί ὁ θάνατος, ὅπως καί κάθε ἀρνητική συνέπεια στήν ζωή τοῦ

---

⁴ Γέν. 3,16-20.

άνθρωπου, ήλθαν από τήν στιγμή πού ἐξ αἰτίας τῆς δικῆς του ἄστοχης ἐπιλογῆς ἔχασε τήν κοινωνία του μέ τόν Θεό. Αυτό σημαίνει ὅτι τόν πόνο, ὅπως καί τόν θάνατο προκάλεσε ἡ ἁμαρτία. Ὁ πόνος, ἐξ ἄλλου, ὑπενθυμίζει στόν ἄνθρωπο τήν φθαρτότητά του. Πονῶντας ὁ ἄνθρωπος κατανοεῖ ὅτι ἡ τελειότητα καί ὁ σκοπός του δέν βρίσκονται σέ αὐτό τό ἐπίπεδο ὑπαρξης τό ὁποῖο τώρα ζεῖ. Ἡ βιωματική αὐτή κατανόηση τόν ὀδηγεῖ στήν ἀναζήτηση τοῦ πραγματικοῦ νοήματος τῆς ὑπάρξεώς του στό ἐπίπεδο τῆς Θείας ζωῆς. Τοῦ ἀνοίγει νέους ὀρίζοντες μετοχῆς στήν ζωή τοῦ Θεοῦ πού εἶναι ζωή ἄφθαρτη καί αἰώνια. Μέσα ἀπό αὐτό τό σκεπτικό οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καταλήγουν στό συμπέρασμα ὅτι τελικά ὁ πόνος μπορεῖ νά μετατραπεί ἀπό κατάρα σέ εὐλογία γιά τόν ἄνθρωπο⁵.

Ἡ νέα νοηματοδότηση τοῦ πόνου καί τοῦ θανάτου, ὡστόσο, συντελεῖται μέ τό μυστήριο τῆς ἐνανθρώπησης, τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐκούσια ἀποδοχή τοῦ σταυρικοῦ μαρτυρίου καί τοῦ θανάτου ἐν τέλει εἰσάγει μία νέα, ἐπιθετική στάση ἀπέναντι στόν πόνο καί τόν θάνατο. Ὁ πόνος δέν παύει ἀπλῶς νά εἶναι μέγεθος ὀδυνηρό καί χωρίς νόημα, ἀλλά ἀναλαμβάνεται ἐκούσια. Ὁ Χριστός δέν ἀποφεύγει νά πιεῖ τό πικρό ποτήριο τοῦ πόνου μέχρι καί τήν τελευταία σταγόνα, ἀρνούμενος ἀκόμη καί τήν παραμικρή δόση ἀναισθητικοῦ ἐπάνω στόν Σταυρό. Ὁ πόνος τόν ὁποῖον ἔζησε καί αἰσθάνθηκε συνιστᾷ τήν ἄκρα ταπείνωση τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Ταπείνωση τόσο βαθιά πού ἔφτασε μέχρι τόν θάνατο. Ἐπειδή ὁμως ἀνέλαβε τίς συνέπειες τῆς ἁμαρτίας, τόν πόνο καί τόν θάνατο, χωρίς ὁ ἴδιος νά φέρει τό αἴτιό τους, τήν ἁμαρτία, ὁ θάνατος δέν μπόρεσε-δέν εἶχε τό δικαίωμα νά τόν κρατήσει καί γι' αὐτό ἀναστήθηκε δίκαια. Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι μόνο μία νίκη ἐναντίον τοῦ Θανάτου, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται ἀποκλειστικά μέσω τῆς θεϊκῆς του δύναμης. Εἶναι καί μία δίκαιη ἀπαίτηση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τά δεσμὰ τοῦ θανάτου, ἀφοῦ δέν μετέχει στό αἴτιο τοῦ θανάτου, τήν ἁμαρτία.

Στό Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ θεμελιώνει ἡ χριστιανική πίστη τήν στάση της ἀπέναντι στόν πόνο. Τό παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ πόνος δέν εἶναι ἄ-νόπος. Ἡ ἀκούσια, ἀλλά ὄχι μάταια ἀποδοχή τοῦ πόνου, ὀδηγεῖ στήν νίκη ἐναντίον τοῦ θανάτου, πού σημαίνει καί τήν ὑπέρβαση τοῦ πόνου. Ἄν ὁ ἄνθρωπος θεωρήσει τόν πόνο ὡς συμμετοχή στόν Σταυρό τοῦ Χριστοῦ, τοῦ δίνει νόημα καί τόν μεταβάλλει ἀπό συμφορά σέ μέσο ἁγιασμοῦ, τοῦ δίνει νόημα καί τελικά τόν ὑπερβαίνει. Ἡ ἄποψη αὐτή δικαιολογεῖ τήν ὀρθόδοξη θεώ-

---

⁵ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία εἰς τήν πρός Ρωμαίους*, 23,4, PG 60, 620.

ρηση του πόνου όχι ως μέσου εξιλεωτικού απέναντι στον Θεό, αλλά ως μέσου παιδαγωγικού που ωρμάζει πνευματικά τον άνθρωπο.

Η ὀρθόδοξη στάση απέναντι στον πόνο δεν εισηγείται καμίας μορφής ὀδυνισμό ή μαζοχισμό⁶. Αντίθετα, είναι στάση θάρρους και ἀνδρείας που ξεπερνά ἀκόμη και τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι γεμάτη ἀπό παραδείγματα μαρτύρων που ἀποδέχθηκαν τὸν μαρτυρικό θάνατο με χαρά⁷. Ἐπίσης, ἀκόμη και μέχρι τῆς ἡμέρας μας, ὑπάρχουν πιστοὶ ἄνθρωποι, ἰδιαίτερα ἀσκητές, που εἶδαν τὴν σωματικὴ τους ἀσθένεια ὡς ἐπίσκεψη τοῦ Θεοῦ. Πολλοὶ μάλιστα ἀπὸ αὐτούς, σταμάτησαν ἀπὸ κάποια στιγμή και ὕστερα νὰ δέχονται ἰατρικὴ βοήθεια, θεωρώντας τὴν ὡς τεχνητὴ παράταση τῆς ζωῆς και καθυστέρηση τοῦ θανάτου. Ὁρισμένοι μάλιστα ἀνέμεναν τὴν ἔλευση τοῦ θανάτου με ἐκδηλα αἰσθήματα χαρᾶς. Οὐδέποτε, ὡστόσο, κανεὶς ἀπὸ αὐτούς διανοήθηκε νὰ θέσει τέρμα στὴν ζωὴ του γιὰ νὰ ἀποφύγει τοὺς πόνους. Ἐξάλλου ἢ ἴδια ἢ ἀσκηση, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ τὴν βάση τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς ὀρθοδοξίας, συνιστᾶ μία μορφὴ ἐκούσιας ἀποδοχῆς τοῦ πόνου μέσω τοῦ περιορισμοῦ τῶν φυσικῶν σωματικῶν ἀπαιτήσεων, τῶν ὁποίων ὁ κορεσμὸς ὀδηγεῖ σὲ ἡδονές και πάθη.

Σύγχρονη ἀντιμετώπιση τοῦ πόνου

Οἱ σημερινές δυτικὲς κοινωνίες χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἔλλειψη ἀναφορᾶς στὸ ὑπερβατικό. Πολλές φορές αὐτὸ δὲν γίνεται με σκοπὸ τὴν ἀπαξίωση τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ἀλλὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς μοιρολατρικῆς στάσης και τὴν ρεαλιστικὴ ἀντιμετώπιση τῆς ζωῆς, τὴν ὅποια ἐπιβάλλει ὁ ὀρθολογισμὸς. Αὐτὴ ἢ στάση ζωῆς ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἀντιμετωπίζεται ὁ ἄνθρωπος ὡς βιολογικὴ μονάδα, περιορισμένη νὰ ζήσει στὰ ὅρια τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ ἄνθρωπος ὁμως στὴν βιολογικὴ του διάσταση εἶναι φυσικὸ νὰ ἀντιλαμβάνεται ὡς ἰδανικὸ και ἐπιδιωκτέο ὅτιδήποτε τοῦ ἐξασφαλίζει τὴν ἡδονὴ και τὴν εὐχαρίστηση σὲ ὅλα τα ἐπίπεδα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ πόνος ἀνάγεται σὲ μείζον κακό, τὸ ὅποιο πρέπει πάση θυσίᾳ νὰ ἀποφεύγεται. Δὲν τοῦ ἀναγνωρίζεται κανένα νόημα, παρουσιάζεται ὡς ἀ-νόητος. Καὶ ὅταν ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου παύσει νὰ ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκεῖνα τὰ ὅποια προσδιορίζουν τὴν ποιότητά της, ὅπως εὐεξία, εὐημερία, διανοητικὴ διαύγεια, δύναμη γιὰ κάθε εἶδους δραστη-

---

⁶ Γ. Μαντζαρίδη, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ* II, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 619.

⁷ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ρωμαίους*, 4,1.

ριότητα και άλλα συναφή, τότε θεωρείται ότι χάνεται και τό πραγματικό της νόημα. Κάτω από αυτήν τήν όπτική γωνία τής δυσανεξίας και τής άπονομιατοδότησης του πόνου μπορεί νά έρμηνευτεί και ή σύγχρονη αντίληψη για τόν θάνατο και ή ροπή προς τήν άποδοχή τής ευθανασίας⁸. Δικαίως λοιπόν έκλαμβάνεται ό θάνατος ως τέλος τής ζωής, έφ' όσον ή ζωή όριοθετείται και έξαντλείται στήν βιολογική της διάρκεια.

Ό θάνατος

Ή στάση του ανθρώπου άπέναντι στόν πόνο, αλλά και γενικότερα στήν ζωή του καθορίζεται σέ μεγάλο βαθμό από τήν στάση του άπέναντι στό γεγονός του θανάτου. Αυτή ή στάση μπορεί νά είναι συνειδητή ή άσυνειδητη, ώστόσο ύπάρχει σέ κάθε άνθρωπο και τόν χαρακτηρίζει σέ όλες τές εκφάνσεις τής ζωής του. Στήν σημερινή έποχή ό θάνατος άντιμετωπίζεται ως κάτι άποκρουστικό και άποτροπιαίο. Ή τάση νά άπομακρυνθεί από τήν καθημερινότητα ότιδήποτε τόν θυμίζει, παρουσιάζεται ολοένα και περισσότερο αυξανόμενη. Τά κοιμητήρια τοποθετούνται όλο και πιά μακριά από τές κατοικημένες περιοχές, ή καύση τών νεκρών άποκτά όλο και περισσότερους όπαδούς, ή συζήτηση σχετικά μέ τόν θάνατο στήν καθημερινότητα προκαλεί αισθήματα δυσφορίας και άποτροπιασμού. Ίσως είναι γραφικό, αλλά πρέπει νά σημειωθεί ότι κάθε τί τό όποιο θυμίζει θάνατο, π.χ. τό πέραςμα μιάς νεκρικής πομπής ή άκόμη και τό μαύρο χρώμα, ως συμβολικό του θανάτου, σέ όρισμένες κοινωνίες πού συντηρούν προλήψεις, θεωρούνται ως σημείο κακοτυχίας.

Παρατηρείται λοιπόν ότι ή άντιμετώπιση του θανάτου είναι άντιστρόφως άνάλογη από τήν βεβαιότητα του ως επικείμενου γεγονότος. Άπό όλα τα δημιουργήματα πού ζούν και πεθαίνουν μόνον ό άνθρωπος χαρακτηρίζεται ως θνητός. Καί αυτό όχι τόσο έπειδή είναι βέβαιο ότι κάποια στιγμή θά πεθάνει, αλλά διότι είναι τό μόνο δημιουργήμα πού γνωρίζει ότι θά πεθάνει. Ή γνώση αυτή έχει δύο όψεις. Άφ' ενός μπορεί νά όδηγήσει στόν συνειδητό παραμερισμό και έξοβελισμό του θανάτου από τό πεδίο του ανθρώπινου προβληματισμού. Άφ' έτέρου νά όδηγήσει σέ μία φιλοσοφημένη στάση και στήν κατά πρόσωπον άντιμετώπιση του θανάτου.

---

⁸ Για μία έμβάθυνση στό νόημα και τήν άντιμετώπιση του θανάτου από τήν σύγχρονη δυτική διάνοση βλ. Νικολάου Δουδοβίκου πρωτοπρ., «Ή έξατομίκευση του θανάτου και ή ευθανασία: Άναζητώντας τό θεολογικό μέτο» στόν συλλογικό τόμο *Τό πρόβλημα τής ευθανασίας*, Άθήνα 2001, σ. 197 κ.έ.

Ἡ ἱατρική ἐπιστήμη, περισσότερο ἀπό ὅποιαδήποτε ἄλλη, ἔρχεται σέ συχνότερη ἐπαφή μέ τόν θάνατο. Ἡ ἴδια ὡς σκοπό της, μαζί μέ τήν ἀνακούφιση τοῦ πόνου, θέτει τήν παρεμπόδιση τῆς ἔλευσης τοῦ θανάτου καί τήν διατήρηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Οἱ ἐξελίξεις στόν χῶρο τῆς ἱατρικῆς τεχνολογίας σέ συνδυασμό μέ τήν μεταβαλλόμενη στάση τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν δημιούργησαν μία νέα διαλεκτική στίς σχέσεις τῆς ἱατρικῆς μέ τόν θάνατο. Ἡ διαλεκτική αὐτή παρήγαγε τό ἐξῆς παράδοξο: ὁ θάνατος πού ὅποιαδήποτε ἀναφορά του ἀπωθεῖται στίς μέρες μας, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, νά γίνεται ταυτόχρονα ζητούμενο καί προασπιζόμενο ἀτομικό δικαίωμα.

Κριτική τῆς εὐθανασίας

Ὅδηγοῦμαστε λοιπόν στό συμπέρασμα ὅτι ἡ στάση ἀπέναντι στήν εὐθανασία ἐξαρτᾶται ἀπό τήν στάση ἀπέναντι στόν θάνατο καί τήν ζωή, ἡ ὁποία μέ τήν σειρά της πηγάζει ἀπό τήν ἀνθρωπολογική ἀντίληψη πού ἀσπάζεται καί υἰοθετεῖ ὁ καθένας. Ἐρχόμαστε δηλαδή στό ἴδιο σχεδόν σημείο μέ τήν βάση τῆς ἠθικῆς μας θεώρησης γιά τήν ἀρχή τῆς ζωῆς.

Γιά τήν Χριστιανική πίστη ὁ ἄνθρωπος πλάστηκε γιά νά ζεῖ. Ἡ ζωή εἶναι τό μέγιστο δῶρο τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο, γι' αὐτό ἀποτελεῖ αὐτοσκοπό καί εἶναι ἱερή. Σύμφωνα μέ τήν ὀρθόδοξη πατερική παράδοση, ὁ Θεός ἐπέτρεψε τόν θάνατο γιά μῖν γίνε τό κακό ἀθάνατο⁹. Ἀπομακρυσμένος ὁ ἄνθρωπος ἀπό τόν Θεό αὐτοκαταδικάστηκε νά προκόπτει ἐπί τά χεῖρω¹⁰. Ἐπιτρέπει λοιπόν ὁ Θεός τόν θάνατο γιά νά ἀνακόμει τήν πορεία τοῦ κακοῦ στόν ἄνθρωπο καί στόν κόσμο. Ἡ βιολογική ζωή τοῦ ἀνθρώπου, παρά τό γεγονός ὅτι εἶναι πρόσκαιρη καί δέν ἐξαντλεῖ τά ὄρια τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, εἶναι σαφῶς ἱερή, διότι αὐτή τόν προετοιμάζει γιά τήν αἰώνια ζωή. Κάθε σκέψη λοιπόν γιά τήν υἰοθέτηση τῆς εὐθανασίας ὡς τεχνητά προκαλούμενης ἀφαίρεσης τῆς ζωῆς εἶναι στήν βάση της ἀπορριπτέα. Μόνον ὁ Θεός ὡς πηγὴ τῆς ζωῆς ἔχει τό δικαίωμα νά ἀποφασίζει γιά τό τέλος τῆς ζωῆς κάθε ἀνθρώπου στήν γῆ. Γιά τήν ὀρθόδοξη θεώρηση κάθε θάνατος πού προκαλεῖται ἀπό τήν δειλία τοῦ ἀνθρώπου νά ἀντιμετωπίσει τόν πόνο καί τίς δυσκολίες τῆς ζωῆς συνιστᾶ ἀπιστία¹¹.

⁹ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 38,1, PG 36, 324D.

¹⁰ *Β' Τιμ.* 3,13.

¹¹ *Γ. Μαντζαρίδης*, ὁ.π., σ. 657.

Διαφορετική είναι η στάση της Έκκλησίας απέναντι στην διατήρηση μιας ζωής που σβήνει, έναντι όποιουδήποτε τιμήματος. Η δυνατότητα που παρέχουν τα σύγχρονα τεχνικά μέσα για επιμήκυνση της ζωής ενός ασθενούς, που ο ίδιος έχει απολέσει την συνειδήσή του και δεν υπάρχει ελπίδα ίασεως, δεν σημαίνει και την ταυτόχρονη υποχρέωση χρήσης τους. Σέ εκείνη την περίπτωση οι επιθετικές ιατρικές επεμβάσεις περισσότερο ταλαιπωρούν τον ασθενή και καθόλου δεν τον θεραπεύουν. Δεν παρατείνεται ουσιαστικά η ζωή αλλά η διαδικασία του θανάτου¹². Η αποφυγή των τεχνικών ιατρικών υπεργολών οι οποίες διατηρούν μία ανεπίστροφη κατάσταση επ' άοριστον, δεν κηλιδώνουν την ηθική ακεραιότητα ούτε του ιατρού που την αποφασίζει ούτε του οικογενειακού ή του άμεσα κοινωνικού περιβάλλοντος του ασθενούς που συναινούν σέ αυτήν¹³. Έννοείται βέβαια ότι για κάτι τέτοιο θά πρέπει να έχει υπάρξει πρότερη εκπαιδευμένη άποψη του ασθενούς και σέ καμία περίπτωση εικάζόμενη συναίνεση.

Ιδιαίτερος προβληματισμός ανακύπτει για την εφαρμογή της παιδικής ευθανασίας στην περίπτωση που κάποιος ασθενής ήδη έχει συνδεθεί και ζει μέσω μηχανικής υποστήριξης. Εκεί η Έκκλησία λαμβάνει σοβαρά υπόψη της όχι μόνον την θέση του ασθενούς, αλλά και την θέση όσων πρέπει να πάρουν την απόφαση για αποσύνδεση από τα μηχανήματα και επίσπευση του θανάτου του. Η θετική ενέργεια που προκαλεί τον θάνατο κάποιου ανθρώπου, παρ' όλα τα θετικά και μί ταπεινά της κίνητρα, δεν παύει να αποτελεί μία μορφή φόνου – αφαίρεση της ζωής. Ως εκ τούτου, ύφίσταται ηθική ευθύνη και δεν μπορεί να απενοχοποιηθεί. Για τόν λόγο αυτό η Όρθόδοξη Έκκλησία δεν την αποδέχεται και δεν προτρέπει τούς πιστούς της να προσφεύγουν σέ αυτήν την πρακτική.

Ο θάνατος βέβαια του ασθενούς μόνον ως παρενέργεια και όχι ως αποτέλεσμα σκόπιμης ενέργειας, μέσω της χορήγησης παυσίπονων και καταπραϊντικών φαρμάκων, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ηθικά επιλήψιμος.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστική για την ευδαμονιστική νοοτροπία των σύγχρονων κοινωνιών είναι η προβολή της επανομαζόμενης ευγονικής ευθανασίας. Μοιάζει σέ πολλά μέ την ενεργητική ευθανασία, από την οποία διαφέρει κυρίως ως προς τόν χρόνο τέλεσης. Η πρώτη διενεργείται στό τελευταίο στά-

¹² Απόστολου Γεωργιάδη, «Τό δικαίωμα στόν Θάνατο», στόν τόμο *Τό πρόβλημα της ευθανασίας*, Αθήνα 2003, σσ. 119-120.

¹³ Βλ. συλλογικό Τόμο, *Τό πρόβλημα της ευθανασίας*, Αθήνα 2003, σσ. 258-259.

διο τῆς ζωῆς τοῦ ἀσθενοῦς, ἐνῶ ἡ δεύτερη σέ ἕνα πιό πρόωμο χρονικά στάδιο. Ἐμφανίζεται μέ ὀρισμένες διαφοροποιήσεις. Ἀπό τὴν μία μεριά ἀφορᾶ τὰ ἄτομα πού ἐμφανίζουν σοβαρό πρόβλημα ὑγείας σωματικῆς ἢ κάποια βαριά ψυχοσθένεια. Ἀποτέλεσμα τῆς προβληματικῆς τους ὑγείας εἶναι ἡ ιδιαίτερα δύσκολη ἢ ἐπιβίωσή τους καί ἡ πολυδάπανη καί χρονοβόρα φροντίδα, ἡ ὁποία ἐπιβαρύνει τόσο τόν κοινωνικό τους περίγυρο, ὅσο καί τὴν κρατική οἰκονομία. Ἀπό τὴν ἄλλη ἀφορᾶ τὰ ἡλικιωμένα ἄτομα, στά ὁποία περικόπτεται τό δικαίωμα δωρεάν νοσηλείας καί περιθάλψεως ὑπό τό πρόσχημα ὅτι καταλαμβάνουν στίς κλινικές θέσεις νέων καί παραγωγικῶν ἀτόμων.

Ἡ ὀλη ἡ θεώρηση αὐτῆ ἔρχεται σέ εὐθεία ἀντίθεση μέ τίς ὀρθόδοξες ἀρχές βιοηθικῆς: τοῦ Προσώπου, τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης, τοῦ σεβασμοῦ σπὴν ἱερότητα τῆς ζωῆς¹⁴. Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ξεπερνᾶ τὰ φυσικά καί σωματομετρικά του χαρακτηριστικά. Βρίσκεται σέ αὐτό πού εἰκονίζει. Καί ὁ ἄνθρωπος γιά τὴν ὀρθόδοξη παράδοση εἰκονίζει τόν Δημιουργό Τριαδικό Θεό. Αὐτό σημαίνει ὅτι γιά κανέναν λόγο ἡ ἀξιολογική του θεώρηση καθῶς καί ἡ ἀπόφαση γιά τό πότε θά τελειώσει ἡ ζωὴ του δέν μπορεῖ νά ἀποφασίζεται ἀπό κανέναν, καί μάλιστα ἐπὶ τῆ βάσει τῶν σωματομετρικῶν ἢ ψυχολογικῶν του χαρακτηριστικῶν.

Τό ἴδιο ἰσχύει καί ὅταν τό κριτήριό εἶναι ἡ ἡλικία. Κάθε ἡλικία ἔχει τὴν ἀξία τῆς σπὴν ζωῆ τοῦ ἀνθρώπου. Ἴσως τό τελευταῖο στάδιο νά ἔχει ἀκόμη μεγαλύτερη σημασία, γι' αὐτό καί ἡ ὀρθόδοξη ἐκκλησία εὐχεται νά εἶναι τὰ τέλη τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου «ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά». Ὁ σεβασμός, ἡ ἀνιδιοτελής ἀγάπη καί ἡ περιποίηση πρὸς τὰ πρόσωπα τῶν γερόντων ἀποτυπώνεται τόσο σπὴν ζωὴ τῶν παραδοσιακῶν ὀρθοδόξων κοινωνιῶν, ὅσο καί σπὴν ὀρθόδοξο μοναχισμό, ὅπου ἡ λέξη «γέρον» ἀποτελεῖ τιμητικό τίτλο, ὁ ὁποῖος ἐμπνέει σεβασμό. Θεωρεῖται μεγάλη εὐλογία γιά ἕναν νεώτερο μοναχό νά τοῦ ἀνατεθεῖ ἡ γηροκόμηση καί περιποίηση ἑνός ἀνίμπορου γέροντος, ἔστω καί ἂν ἡ κατάσταση τοῦ τελευταίου θεωρεῖται «ὀδυνηρή» καί «στερημένη ἀξιοπρέπειας» μέ τὰ σημερινὰ κοσμικά μέτρα.

Ποιμαντική ἀντιμετώπιση

Χαρακτηριστικά ὁ καθηγητῆς τῆς Ἠθικῆς σπὴν Θεολογική Σχολή τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Μαντζαρίδης ἐπισημαίνει: «Ὁ

¹⁴ Γιά περισσότερα βλ., Νικολάου Κόιου, *Ἠθική θεώρηση τῶν τεχνικῶν παρεμβάσεων στό ἀνθρώπινο γονιδίωμα*, Ἀθήνα 2002, σ. 256 κ.έ.

καλός ή ο κακός θάνατος δεν προσδιορίζεται τελικά από την εξωτερική μορφή του, από την εύκολία ή την δυσκολία με την οποία επέρχεται, αλλά από την εσωτερική κατάσταση με την οποία τον αντιμετωπίζει ο άνθρωπος»¹⁵. Έτσι τό πρώτο και κύριο μέλημα της Έκκλησίας είναι να καταστήσει τον άνθρωπο σε θέση να αντιμετωπίζει την έλευση του θανάτου με πνευματική ώριμότητα.

Ωστόσο, ο πόνος δεν μπορεί να επιβάλλεται ως ιδεώδες, καθώς δεν θά πρέπει να παραγνωρίζεται και ή ανθρώπινη αδυναμία να τον υποφέρει¹⁶. Η θέση της Έκκλησίας δεν είναι απέναντι, αλλά δίπλα στον άνθρωπο και στά προβλήματά του. Στο τελευταίο στάδιο της ζωής του ανθρώπου, αντί της εϋθανασίας, προβάλλει την ανιδιοτελή αγάπη και την πλήρη συμπαράσταση στον συνάνθρωπο. Η συμπαράσταση αυτή δεν γίνεται με μεγαλόστομα λόγια και ανούσια κηρύγματα. Μπορεί να γίνει ακόμη και με την σιωπή και μόνον με την παρουσία και την προσευχή. Η χορήγηση ισχυρών αναλγητικών και καταπραϊντικών, όταν ο ασθενής δεν μπορεί να υποφέρει άλλο τούς πόνους, θεωρείται επιβεβλημένη.

Η Έκκλησία στην ποιμαντική της μέριμνα περιλαμβάνει και τούς ιατρούς και τούς συγγενείς. Οί τελευταίοι μάλιστα πολλές φορές βρίσκονται σε ιδιαίτερα δυσμενή θέση, όταν ακούν τό αγαπημένο τους πρόσωπο να έκλιπαρεί για να συντομευθεί ή διαδικασία του θανάτου του, ώστε να απαλλαγεί από τούς άφορητους πόνους. Όσοι έχουν την απαραίτητη πνευματική ώριμότητα θά δούν την όδύνη αυτή ως την τελευταία δοκιμασία της πίστης του αγαπημένου τους προσώπου, πριν από την αναχώρησή του για την αιώνια ζωή. Στους ψυχικά ασθενέστερους ίσως πρέπει να εξηγηθεί ότι ο άνθρωπος πού νοσει αναπόφευκτα παλινδρομεί ψυχοσυνασθηματικά¹⁷. Πράγμα πού σημαίνει ότι τά λεγόμενά του δεν λέγονται κατά τό πλείστον με πλήρη συνείδηση και δεν μπορούν να αποτελέσουν καθοριστικό παράγοντα για την συναίνεση σε εϋθανασία.

Η δυνατότητα επιλογής της εϋθανασίας ως λύσης για την Έκκλησία αποτελεί έναν πειρασμό και ίσως μία νέα μορφή άσκησης. Αναγνωρίζει ότι υπάρχει ή τεχνική δυνατότητα του εύκολου θανάτου, ώστόσο δεν την αποδέχεται, αν και εύχεται να τελειώσει ή επώδυνη ζωή του ασθενούς. Αντί της τεχνικής

¹⁵ Γ. Μαντζαρίδη, ό.π., σ. 653.

¹⁶ Σταύρου Γιαγκάζογλου, «Η εϋθανασία και τό ανθρώπινο πρόσωπο», *Ίνδικτος*, τ. 14, σ. 228.

¹⁷ Αδαμαντίου Αύγουστίνου πρωτ., «Εϋσπλαχνία και ιατρική πράξη», στον συλλογικό τόμο *Τό πρόβλημα της Εϋθανασίας*, Αθήνα 2003, σ. 106.

παρέμβασης προτιμᾷ τὴν πνευματικὴ μέ τὴν προσευχὴ καὶ τὴν εὐχή εἰς ψυχορραγοῦντα. Ἡ τεχνικὴ παρέμβαση συνδέεται μέ τὴν δέσμευση πού προκαλεῖ ἡ βεβαιότητα τοῦ πρόσκαιρου ἀποτελέσματος. Ἡ πνευματικὴ παρέμβαση κινεῖται στὸν χῶρο τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀφήνει ἀνοικτὸ το ἐνδεχόμενον συνάντησης τῆς ἐλεύθερης θέλησης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς θέλησης τοῦ Θεοῦ μέσα σέ κλίμα ἐμπιστοσύνης. Αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία καὶ πιθανόν ἡ πιὸ σημαντικὴ ἀσκηση στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ μεταμοσχεύσεις

Οἱ μεταμοσχεύσεις ὡς βιοηθικὸ ζήτημα μποροῦν νά διαχωρισθοῦν σέ δύο μέρη, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν διαφορετικὴ προβληματικὴ: Εἶναι οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ ζωντανούς καὶ οἱ μεταμοσχεύσεις ἀπὸ πτωματικούς δότες. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον μέρος ὁ ἄξονας τοῦ βιοηθικοῦ προβληματισμοῦ γιὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία μπορεῖ νά συνοψιστεῖ στὸ ἑξῆς ἐρώτημα: *«Προσβάλλεται ἢ ὄχι ἡ ἱερότητα τοῦ σώματος καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος αὐτοβούλως προσφέρει κάποιον ἀπὸ τὰ σωματικά του μέλη γιὰ μεταμόσχευση;»*. Ὡστόσο, τὰ περισσότερα ἠθικὰ ἐρωτήματα ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴν πρακτικὴ τῶν μεταμοσχεύσεων ἀπὸ πτωματικούς δότες. Οἱ ὀριζόμενοι ὡς πτωματικοὶ δότες εἶναι ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ἔχασαν τὴν ζωὴ τους πολὺ πρόσφατα καὶ τὰ ὄργανά τους ἀφαιροῦνται ὅταν ἀκόμη τὸ σῶμα τους εἶναι «ζεστό». Ἡ ἀνάγκη γιὰ λήψη τῶν ὀργάνων πρὶν παύσει ἐντελῶς ἡ λειτουργία τοῦ σώματος, καὶ ἰδιαίτερα ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος, δημιουργεῖ καὶ τὸ σημαντικότερον βιοηθικὸ δίλημμα στὶς μεταμοσχεύσεις. Τὸ κέντρο, λοιπόν, τοῦ βιοηθικοῦ προβληματισμοῦ στὸ ἐν λόγω θέμα ἀποτελεῖ ὁ προσδιορισμὸς τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου. Ὁ ἠθικὸς προβληματισμὸς ἔγινε ἀκόμη πιὸ περίπλοκος μέ τὴν εἰσαγωγή τῆς ἔννοιας τοῦ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου πρὶν ἀπὸ περίπου τρεῖς δεκαετίες.

Ἐγκεφαλικὸς θάνατος

Γιὰ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ὁ θάνατος, ἐκτός ἀπὸ βιολογικός, εἶναι κυρίως πνευματικὸ γεγονός καὶ ὀρίζεται ὡς ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἡ ψυχὴ στὸν ἄνθρωπον δέν εἶναι ἀπλᾶ ἐνέργεια, ἀλλὰ ἔχει ξεχωριστὴ οὐσία καὶ συνέχει κάθε σημεῖο τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ὁ ἐγκέφαλος δέν εἶναι παρὰ τὸ ὄργανον ἔκφρασης τῆς ψυχῆς. Ἡ παύση τῆς λειτουργίας του δέν σηματοδοτεῖ κατ' ἀνάγκην καὶ τὸν ἀποχωρισμὸ ψυχῆς καὶ σώματος. Ἡ σύγχρονη ἰατρικὴ ἀνθρωπολογία βασισμένη στὴν μηχανιστικὴ τῆς ἀντίληψη δέν

ἀποδέχεται τὴν ψυχὴ ὡς ξεχωριστὴ οὐσία καὶ τὴν ἀνάγει σὲ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ ψυχικὲς ἐνέργειες. Γι' αὐτὸ ταυτίζει καὶ τὴν παύση τῶν ἐκδηλώσεων τῆς μὲ τὴν ὀριστικὴ ἀπώλεια τῆς συνειδήσεως. Κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ, ὁμως, ἀνθρωπολογία ἡ ἀπώλεια τῆς συνειδήσεως ἀνάγεται στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν μπορεῖ νὰ διαπιστωθεῖ μὲ μετρήσεις καὶ κριτήρια πού ἰσχύουν μόνον στὸ βιολογικὸ ἐπίπεδο.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι καὶ ἐντός τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἔχουν ἐκφραστεῖ διαφορετικὲς ἀπόψεις στὸ θέμα τοῦ ἐγκεφαλικοῦ θανάτου¹⁸. Εἶναι κάτι τὸ ὁποῖο βρίσκεται ὑπὸ συζήτηση ἀκόμη. Αὐτὸ ἐνισχύει τὴν ἄποψη τῆς Ἐκκλησίας ὅτι ὁ θάνατος ὡς χωρισμὸς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος εἶναι μυστήριον, τὸ ὁποῖο ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία χαρακτηρίζει ὡς «φοβερώτατον»¹⁹. Πρὸς τὸ παρὸν τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸν χωρισμὸ ψυχῆς καὶ σώματος κατὰ τὸν ἐγκεφαλικὸ θάνατο μένει ἀναπάντητο²⁰.

Εἰκαζόμενη συναίνεση

Ἡ δωρεὰ ὀργάνων σώματος ὡς πράξη αὐτοπροσφορᾶς καὶ αὐτοθυσίας ἀντιμετωπίζεται θετικὰ ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Παρὰ τὴν ἀντίθεσή της στὴν σύγχρονη νοσοτροπία, ἡ ὁποία βλέπει τὴν ἐξέλιξη τῆς βιοϊατρικῆς τεχνολογίας, στὴν ὁποία συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ μεταμοσχεύσεις, ὡς τὸ μέσο ἐπίτευξης τῆς τεχνητῆς ἀθανασίας, δὲν ἀρνεῖται κάθε κίνηση ἀνιδιοτελοῦς προσφορᾶς πρὸς τὸν συνάνθρωπο. Ἡ Ὁρθοδοξία καλλιεργεῖ τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοθυσίας σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, καὶ ἡ ἐκούσια καὶ ἀνιδιοτελής προσφορὰ ἰστῶν καὶ ὀργάνων τοῦ ἀνθρώπινου σώματος εἶναι μιά μορφή αὐτοθυσίας.

Ὡστόσο ἡ αὐτοθυσία εἶναι μίᾳ πράξη ἐκφρασης τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Σὲ καμιά περίπτωση δὲν μπορεῖ νὰ εὐσταθῆσει μὲ ὅποιαδήποτε μορφή καταναγκασμοῦ οὔτε μὲ ὑποθέσεις ἀναφορικὰ μὲ τὴν βούληση ἑνὸς ἀνθρώπου. Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ λεγόμενη εἰκαζόμενη συναίνεση, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει ρητὰ ἐκπεφρασμένη ἡ βούληση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ὁποῖον πρόκειται νὰ ἀφαιρεθοῦν τὰ ὄργανα πρὸς μεταμόσχευση. Ἡ ἱερότητα γιὰ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα δὲν ἰσχύει μόνον ὅταν αὐτὸ εἶναι ζωντανό, ἀλλὰ καὶ νεκρό. Ἐφ' ὅσον, ὅπως ἦδη εἴπαμε, ὁ ἐγκεφαλικός

---

¹⁸ Πρβλ. Σεραφεῖμ Νανᾶ, *Ἐγκεφαλικὸς Θάνατος*, Ἀθήνα 2006 καὶ Κωνσταντίνου Καρακατσάνη, *Ἐγκεφαλικὸς θάνατος: Ταυτίζεται μὲ τὸν θάνατο τοῦ ἀνθρώπου*, Θεσσαλονίκη 2001.

¹⁹ *Νεκρώσιμος ἀκολουθία*, τροπάριο ἤχος δ'.

²⁰ Γ. Μαντζαρίδης, ὁ.π., σ. 609.

θάνατος δέν εἶναι καθολικά ἀποδεκτός καί δέν ὑπάρχει σαφῆς διατυπωμένη πρόθεσι δωρεᾶς ὀργάνων ἀπό τόν θανόντα, ἡ μί – ἄρνησι δωρεᾶς δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς συγκατάθεσι. Κάθε ἀντίθετη κίνησι κρύβει σκοπιμότητα, ἰδιοτέλεια καί ἔλλειψι σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου πού μόλις ἔχει πεθάνει.

Μεταθανάτια ἀκεραιότητα

Ἐνα θέμα «μεταφυσικοῦ» χαρακτήρα, τὸ ὁποῖο ἀνέκυψε στό ζήτημα τῶν μεταμοσχεύσεων, εἶναι ἡ μεταθανάτια ἀκεραιότητα τοῦ δότη καί τοῦ λήπτη τοῦ μοσχεύματος. Γιά τὴν ὀρθόδοξη θεολογία τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἔχει σχολαστικό χαρακτήρα. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι πάνω ἀπὸ ὅλα πρόσωπο-ὑπόστασι, πού σημαίνει ὅτι δέν ταυτίζεται μὲ ὅ,τι τόν συνιστᾶ οὔτε προσδιορίζεται ἀπὸ αὐτό. Βρίσκεται πέρα καί πάνω ἀπὸ τὰ συστατικά του στοιχεῖα γιατί εἰκονίζει τὸν Δημιουργὸ Θεό. Ἡ πράξι τῆς ἀνιδιοτελοῦς προσφορᾶς μέρους τοῦ σώματός του, ὄχι μόνον δέν τοῦ δημιουργεῖ ἐμπόδιο στὴν μεταθανάτια ζωή, ἀλλὰ τὸν καταξιώνει, ἀφοῦ τίθεται στὴν προοπτικὴ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον πού δίδαξε ὁ Χριστός.

Ἄν θὰ ἔπρεπε νά ὀρίσουμε ἕνα γενικότερο κριτήριον γιά τὴν ὀρθόδοξη θεώρησι τοῦ ζητήματος τῶν μεταμοσχεύσεων, αὐτὸ θὰ ἦταν κυρίως ἡ ἐσωτερικὴ-πνευματικὴ κατάστασι τοῦ δότη. Ἄν ἡ προσφορὰ τῶν ὀργάνων του γίνεται μέσα στό πνεῦμα τῆς αὐτοθυσίας καί τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης, τότε τὸν συνδέει περισσότερο μὲ τὸν Θεό καί τὸν πλησίον καί ἡ Ἐκκλησία τὴν εὐλογεῖ. Ἐάν γίνεται μέσα σέ πνεῦμα σκοπιμότητας, ἰδιοτέλειαι καί καταναγκασμοῦ καί γίνεται αἰτία σκανδαλισμοῦ ἢ παραβιάσεως τῆς ἐλευθερίας, τότε ἡ Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἀντίθετη. Ὁ σεβασμὸς τοῦ προσώπου δέν μπορεῖ σέ καμία περίπτωσι νά ἔρχεται σέ σύγκρουσι μὲ τὴν ὠφέλεια πρὸς τὸν πλησίον²¹.

Δωρεά διπλῶν ὀργάνων

Στό ἐπίσημο κείμενο πού ἐξέδωσε ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος²², ἀναφορικά μὲ τούς ζωντανούς δότες, εὐνοεῖται καί ἐνθαρρύνεται

---

²¹ Γεωργίου Μαντζαρίδη, «Θεολογικὴ προβληματικὴ τῶν μεταμοσχεύσεων», στὸν τόμο *Ἐκκλησία καί Μεταμοσχεύσεις*, Ἀθῆνα 2001, σ. 258.

²² Ἀναλυτικὰ βλ. Νικολάου Κόϊου, *Βιοηθική: Συνοδικὰ Κείμενα Ὄρθόδοξων Ἐκκλησιῶν*, Ἀθῆνα 2007.

ή δωρεά ενός από τὰ διπλά ἀνθρώπινα ὄργανα, καθὼς καὶ ἡ δωρεά ἰσθῶν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ἡ ποικιλιὰ μέρμερα τῆς Ἐκκλησίας θέλει προφανῶς μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ διαφυλάξει τόσο τὸ πνεῦμα προσφορᾶς καὶ ἀνιδιοτέλειας, ὅσο καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ δότη. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται καὶ δὲν σχολιάζει καθόλου τὴν πιθανότητα προσφορᾶς ἑνὸς μόνου ζωτικῶν ὀργάνων, τοῦ ὁποῦ ἡ προφορά θὰ σίμαινε καὶ τὸν θάνατο τοῦ δότη. Ἄν συμπεριλαμβανόταν κάτι τέτοιο σὲ ἕνα ἐπίσημο ἐκκλησιαστικὸ κείμενο, ἴσως ἀπὸ πολλοὺς θὰ ἐκλαμβάνονταν ὡς μίᾳ ἕμμεση μορφή ψυχολογικοῦ καταναγκασμοῦ γιὰ μίᾳ πράξη ἢ ὁποῖα ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν ἀνθρώπινες ἀντοχές. Ὡστόσο, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ καταδικαστεῖ καὶ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀντίθετος μὲ τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας, κάποιος πού ἐν πλήρει συνειδήσει καὶ ἐλευθερίᾳ ἐπέλεγε κάτι τέτοιο. Μία τέτοια, ἔστω καὶ ἀκραία πράξη, ὅταν ἔχει ὡς κίνητρο τὴν ἀνιδιοτελεῖ ἀγάπη εἶναι πράξη αὐτοθυσίας καὶ ὄχι αὐτοκτονίας, παρὰ τὴν ἐξωτερικὴς ὁμοιότητες. Ἡ αὐτοθυσία ἀπὸ μόνη τῆς συνιστᾶ κατὰ κάποιον τρόπο ἀκρότητα, εἶναι δηλαδὴ ἀκραία πράξη. Ἡ Ἐκκλησία θεμελιώνεται στὴν ἀκραία πράξη αὐτοθυσίας τοῦ Χριστοῦ καὶ καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους νὰ μιμηθῶν τὸ παράδειγμά Του, ὁ καθένας ἀνάλογα μὲ τὴν δυνάμεις του. Ὡστόσο, ἐπειδὴ ὑπάρχει πάντοτε ὁ κίνδυνος παρερμηνειῶν νὰ ὀδηγηθῶν κάποιος σὲ ἐπιλογὴς πού ξεπερνοῦν τὴν πνευματικὴ τους ὠριμότητα καὶ ἀντὶ νὰ ὠφεληθῶν καὶ νὰ ὠφελίσουν στὸ τέλος νὰ σκανδαλισθῶν, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δὲν συμπεριέλαβε στὸ ἐπίσημο κείμενό της αὐτὴν τὴν ἐκδοχὴ προσφορᾶς ὀργάνων.

Συμπεράσματα

- Μετά ἀπὸ ὅλα ὅσα ἀναφέραμε ἕως ἐδῶ, μποροῦμε νὰ καταλήξουμε στὰ ἑξῆς:
1. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπορρίπτει ἀπερίφραστα ὁ,τι ὀρίζεται ὡς ἐνεργητικὴ εὐθανασία, θεωρῶντάς τὴν φόνο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ προκαλοῦντος καὶ αὐτοκτονία ἀπὸ τὴν πλευρὰ ἐκείνου πού τὴν πραγματοποιοῖ.
  2. Ἡ ἐκούσια ἄρνηση παράτασης τῆς ζωῆς μὲ τεχνητὰ μέσα, ὅταν ἡ ὑγεία τοῦ ἀσθενοῦς βρίσκεται σὲ μὴ ἀναστρέψιμη κατάσταση καὶ δὲν ὑπάρχει καμμία ἐλπίδα ἰάσεως, δὲν εἶναι ἠθικὰ ἐπιλήπιμη.
  3. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποῖα ὁ βαρέως πάσχων ἀσθενὴς καταλήγει μετὰ ἀπὸ χορήγηση ἰσχυρῶν ἀναλγητικῶν ἢ καταπραῦντικῶν φαρμάκων, τὰ ὁποῖα τοῦ χορηγοῦνται μὲ σκοπὸ τὴν ἀνακούφιση καὶ ὄχι τὴν πρόκληση τοῦ θανάτου.

4. Ἡ ἀποσύνδεση τοῦ ἤδη διασωληνωμένου ἀσθενοῦς ἀπὸ τὰ μηχανήματα ὑποστηρίξεως μὲ σκοπὸ τὴν διακοπὴ τῆς καρδιαναπνευστικῆς λειτουργίας, δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ διότι εἶναι πράξη πού προκαλεῖ σκόπιμα τὸν θάνατο. Ἡ εἰκαζόμενη συναίνεση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ὡς λύση.
5. Κάθε μεταμόσχευση ἀπὸ πτωματικὸ δότη μπορεῖ νὰ πραγματοποιεῖται μόνον μετὰ τὴν σαφῶς ἐκπεφρασμένη καὶ ὄχι τὴν εἰκαζόμενη συναίνεσίν του.
6. Σέ περίπτωσι διαγνώσεως ἐγκεφαλικοῦ θανάτου ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ ὥστε νὰ τίθενται τὰ αὐστηρότερα καὶ λεπτομερέστερα κριτήρια διαγνώσεώς του. Μὲ αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ προτείνει τὴν διενέργεια ὄχι μόνον κλινικῶν ἐξετάσεων γιὰ τὴν διαπίστωσίν του, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερον ἐργαστηριακῶν ἐξετάσεων, πού νὰ πιστοποιοῦν τὴν παύση λειτουργίας καὶ τοῦ ἐγκεφαλικοῦ στελέχους καὶ τοῦ ἐγκεφαλικοῦ φλοιοῦ.
7. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀρνεῖται κάθε μεταμόσχευση πίσω ἀπὸ τὴν ὁποία κρύβεται κάθε εἶδους σκοπιμότητα, συναλλαγὴ ἢ ἰδιοτέλεια.